

ÇADIR

sekiz hazineliye kadar sıralanmaktadır. Örnek olarak divanhâne çadırı yirmi altı otuz hazineli, kiler çadırı yirmi altı hazineli, ekmeğeçiler çadırı on altı hazineli. Bunların en küçüğü olan ve yirmi dört kıta olarak belirtilen banyo çadırları on iki, on ve sekiz hazineli (Uzunçarşılı, *TTK Belleten*, XXXIX/156, s. 686-687). Eski Türk ordularında da seyyar banyo olarak kullanılan bu tür çadırlar (çerge) vardı (Kafesoğlu, s. 310).

1640 tarihli *Narh Defteri*'nde "Es'âr-ı Çadırcıyân" başlığı altında yer alan bilgilerden halkın kullandığı çadırların genellikle sekiz, on iki hazineli olduğu anlaşılmaktadır (bk. Kütükoğlu, s. 214-215). Burada verilen rakamlar, çadır fiyatlarının kalitelerine göre 2400 ile 800 akçe arasında değiştiğini göstermektedir. En basit çadır olan sekiz hazineli çerge 800 akçedir. Bu narh defterinde çadır astarından ve astarlı çadırlardan söz edilmesinden ve bazı tarihî kaynaklardaki minyatürlerde çadırın iç ve dış kısmının farklı renkte çizilmesinden, pamuktan yapılan çadırların genellikle çift katlı olduğu anlaşılmaktadır.

Klasik dönemden Batılılaşma dönemine kadar bütün Osmanlı süsleme sanatlarının en güzel örneklerini sergile-

yen çadırlarda ibrişim, altın sırma ve gümüş simle yapılan işlemler ve güderi veya kıymetli kumaş parçalarından aplike edilen motifler, özellikle padişah çadırlarında en çok kullanılan bezeme çeşitleridir.

Otağ-ı Hümâyün. "İçinde od (ateş) yakılan mekân" anlamına gelen otağ kelimesi, daha çok "otağ-ı hümâyün" (padişah çadırı) ve "otağ-ı âsaff" (sadrızam çadırı) tabirlerinde kullanılmıştır. Otağlar diğer çadırlardan çok daha büyük ebatlı, gösterişli ve süslemeliydiler. Osmanlı ordusunda sefere çıkış hazırlıkları başladığı zaman sadrazamın başkanlığında bir heyet otağ-ı hümâyunu tuğlarla birlikte ordunun ilk menziline doğru büyük bir törenle harekete geçirirdi. Çadır mehterleri*, padişah ilk menzile varmadan önce her zaman iki takım halinde bulunan otağ-ı hümâyunlardan birini kurarlardı, padişah veya onun sefere çıkmadığı dönemlerde serdâr-ı ekrem bu menzilden ayrılmadan önce de ikinci otağı diğer menzile hazırlarlardı. Sefer Anadolu yönünde ise otağ Üsküdar Meydanı'na, Rumeli tarafında ise Davutpaşa'da Çırpıcıyırı'na ve padişah Edirne'de bulunuyorsa Kabak Meydanı'na kurulurdu. Otağ-ı hümâyün ve padişaha ait diğer çadırlar kurulurken konaklama noktası olarak güzel manzaralı ve bol ağaçlı yerler seçilir, strateji bakımından da arkalarının dağlık bir araziye dönük olmasına dikkat edilirdi. Padişah otağının arkasında zukaklarla bağlantı sağlanmış divan çadırı ile hazine-i hümâyün çadırları, önünde ise "leylek" veya "leylâk" denilen idamların infaz edildiği çadır bulunurdu. İdam çadırı infazların seyredilebilmesi için daima açık olup sadece çatılmış bir iskeletten ibaretti ve savaş ganimetleri de bu çadırın altına konularak bunları çalmak isteyenlere verilecek ceza hatırlatılırdı. Belirli bir konak yerinde kurulan otağ-ı hümâyunu önce büyük bir zukak, sonra da iki yandan asker ocaklarının çadırları çevreler, sadece ortada yol için açıklık bırakılırdı. Bu yolun iki başından birini cemaatten 101. yaya ortası, diğerini ise ağa bölüklerinden 17. bölük korur, bu engeller aşılmadan otağ-ı hümâyuna girilemezdi. Hareket ve sefer sırasında otağın önüne dikilen tuğ ve sancakların altında ikinci namazından sonra mehter takımı tarafından nevbet* vurulurdu.

Bütünıyla birer sanat eseri olan otağların iç düzenlemeleri de fevkalâde zengin ve göz kamaştırıcı olurdu. Tabanına

altın ve gümüş teller ilâvesiyle dokunmuş ipek halılar serilir, kıymetli halılar ve kumaşlarla örtülü sedirlerin üzerlerine özenle işlenmiş yastıklar konulur ve bütün bölümler sarayda olduğu gibi değerli taşlarla bezenmiş altın ve gümüş eşya ile tefriş edilirdi. Padişah ve erkân çadırlarını yapan özel çadırcılara "otağ-gerân-ı hâssa" adı verilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Askerî, nr. 20; Mustafa Celâloğlu, *Tabakâtü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik* (s. nşr. Saadeddin Tokdemir), İstanbul 1937, s. 58; Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 148, 280; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)* (trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I, 112-113; Ahmed Refik, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul 1927, s. 43-71; E. Diez, "The Principles and Types", *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope), London 1938-39, III, 926-927; Ahmed Muhtar, *Muhâberât-ı Meşhûre-i Osmâniyye Albümü* (trc. Kemal Yılmaz), İstanbul 1971, s. 139-141; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti*, s. 179-184; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 270-271; a.mlf., "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *TTK Belleten*, XXXIX/156 (1975), s. 686-687; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 214-215; Cenap Çürük — Ersin Çiçekçiler, *Örnekleleriyle Türk Çadırları*, İstanbul 1983; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1984, s. 310; Pakalın, II, 741-742.



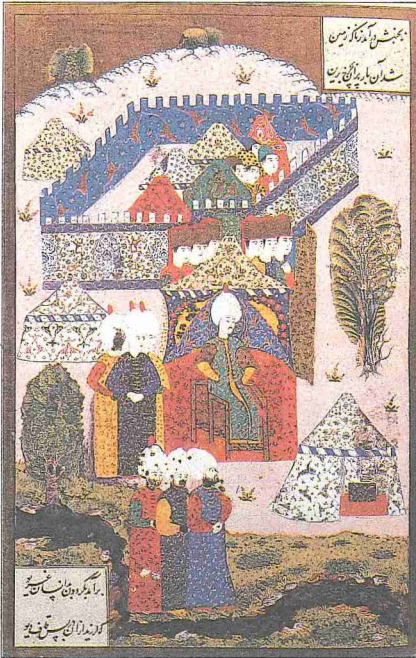
CENAP ÇÜRÜK

ÇADIR KÖŞKÜ

Kâğıthane deresi kıyısında
Sâdâbâd Sarayı'nın yerinde inşa edilen
Çağlayan Kasrı'nın müstemilatından
küçük bir köşk.

Sultan III. Ahmed için Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa Kâğıthane deresi kıyısında Sâdâbâd Sarayı'nı yaptırdığında dereyi ve kenarlarını cedvel-i sîm adı verilen mermerden bir yatak arasına aldırması, ayrıca sarayın önünde derenin akıntısının mermerden yontulmuş kat kat çanaklardan süzülmesini sağlamıştı. Burada esas sarayın hemen kenarında, dere üzerine bir çıkıntı teşkil eden rıhtımın üstünde ince sütunlara dayanan çapraz planlı hafif bir köşk, daha doğrusu bir kameriye bulunuyordu. Kasrı Nişâd olarak adlandırılan bu küçük pavyonun bütün mefruşatı çepeçevre uzanan sedirlerden ibaret olup padişah buradan suyun akışını seyrederek ve sesini dinlerdi. 1135 yılının Şâban ayında (Mayıs 1723) Sâdâbâd Sarayı ile birlikte inşa edilen Kasrı Nişâd, yaklaşık bir asır sonra Sultan II. Mahmud tarafından Sâdâ-

Kanûnî Sultan Süleyman'ın otağını ve zukakla çevrili kargahını gösteren bir minyatür (*Süleymanname*, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 109*)



bâd Sarayı, yerine bir yenisi yaptırılmak üzere yıktırıldığında ortadan kaldırılmış, yalnız dere üzerine çıkan muntazam kesme taştan rıhtımı bırakılmıştı. Yeni saray ile birlikte bu rıhtım setinin üstünde 1809-1816 yıllarında eskilerinden çok farklı bir şekilde inşa edilen bu köşke genellikle Çadır Köşkü denilmiştir.

Çadır Köşkü, Çağlayan Kasrı'nın fotoğrafları ile yerli ve yabancı ressamların çeşitli tekniklerde meydana getirdikleri resimlerde ön planda görülmektedir. 1832 yılında H. Meyer tarafından çizilen krokisinde bu zarif köşkün oldukça ayrıntılı ölçüleri de verilmiştir. Kâğıthane deresinin ve Çağlayan Kasrı'nın çok güzel bir süsü olduğu anlaşılan Çadır Köşkü, sarayın kullanıldığı II. Meşrutiyet yıllarına kadar bakımlı kalmış, fakat bu tarihten sonra Çağlayan Kasrı ile birlikte hemen hemen sahipsiz bırakılmış ve nihayet 1940 yılına doğru çevresindeki yaşlı ağaçlardan birinin üstüne yıkılması ile tamamen tahrip olmuştur. Bir süre mermerleri etrafa saçılmış halde kalan köşkün ihyası düşünülmüş, fakat bu da gerçekleşmemiş ve buraya İstihkâm Yedek Subay Okulu'nun yapımı ile de Çadır Köşkü hiçbir iz kalmayacak şekilde yok edilmiştir.

Mermer döşeli bir setin üstünde yer alan Çadır Köşkü önceki gibi çıkıntılı biçimde olup yalnız burada hafifçe kavisli

üç çıkıntı vardı. Barok başlıklı (yirmi adet) mermer sütunlar, çok geniş olarak dışarı taşan bir saçağa sahip çatıyı taşıyordu. Dışı kurşun kaplanmış çatının içindeki ahşap bir kubbe orta kısmı örtüyordu. Bu ortadaki yuvarlak sofranın mermer levhalarla döşeli merkezinde, önceki Kasrı Nişâd'da olduğu gibi yine mermerden bir fiskiyeli havuz bulunuyordu. Köşkün etrafını çevreleyen mermer bir korkuluğun iç tarafında da sedirler uzanıyordu.

Eski Türk geleneği uyarınca sütunların aralarında içeriye hava tesirlerinden koruyan büyük kumaş perdeler asılmıştı. Geniş saçağın alt yüzeyleriyle köşkün tavani ve bilhassa kubbe çok zengin surette nakışlarla bezenmişti. Eski fotoğraflarda bunlar açık olarak görülmektedir.

Çadır Köşkü, Batı mimarisıyla süsleme sanatından ilham alınan unsurların Türk gelenek ve yaşama tarzına uydurulması suretiyle meydana getirilmiş ve başka bir benzeri artık bulunmayan bir "su kıyısı köşkü" idi. Kendi değerlerinin kıymetini bilmeyenlerin kurbanı olan bu eserin yok olması Türk sanat ve mimarisine için büyük bir kayıptır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1974, II, 370-373; a.mlf., *Sa'dâbâd*, İstanbul 1977, tür.yer.; Semavi Eyice, "Kâğıthane-Sâdâbâd-Çağlayan", *Taç*, I/1, İstanbul 1986, s. 29-36.



SEMÂVİ EYİCE

ÇADIR MEHTERLERİ

Osmanlı Devleti'nde
padişahın çadırlarını kurup kaldıran
ve koruyan teşkilâta verilen ad.

Sefer veya göçlerde, ayrıca lüzumu halinde çadırları kuran ve "hayme-i hâssa" denilen çadır mehterleri "oda" tabir edilen dört bölüğe ayrılmıştı. Bu dört bölükten başka yedi otakça, iki nakışça, on altı çadır dikici ve iki de perdecisi vardı. Çadır mehterleri arasında cellât görevi yapan bir sınıf daha bulunuyordu. Bunlardan dört veya beş kişi, her gün sarayın orta kapısında padişahın yahut sadrazamın emirlerini yerine getirmek için nöbet tutardı.

İlk defa Fâtih Sultan Mehmed döneminde Mehterân-ı Hayme Cemaati adında bir teşkilât kuruldu. Bu sırada yaklaşık otuz yedi kişiden ibaret olan bu topluluğa yevmiesi 7 akçe olan bir kethüdâ başkanlık etmekteydi. Daha sonraki tarihlerde bu kethüdâ mehteranbaşı, sermehterhâne-i hayme, sermehterhâ-

ne-i hayme-i hâssa, hayme mehterbaşı, mehterhâne nâzırı, mühimmât-ı hayme nâzırı, hassa mehterbaşı gibi unvanlarla anıldı. Görevli diğer personelin de mehter şâkirdi, mehterhâne-i âmire zâbiti, mehterhâne-i âmire neferi, haymedüz şâkirdi gibi unvanları vardı.

XVII. yüzyıl başlarında sayıları 835 kişiye ulaşan çadır mehterleri, yüzyılın sonunda 2000 kişilik bir teşkilât haline geldi. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru ise mevcutları, her birinde 861 kişi olmak üzere dört bölüğe ulaştı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra çadır mehterleri teşkilâtı Hıyâmiye Nezâreti adını alarak görevini sürdürmeye devam etti.

Çadır mehterlerinin oturdukları yere mehterhâne-i hayme-i hâssa kışlağı, hayme mehterleri kışlağı gibi isimler verilmekteydi. Çadır malzemesi ve mühimmatının korunup toplandığı yer de mehterhâne-i mühimmât ambarı, hassa mühimmat ambarı adlarını taşımaktaydı.

Atmeydanı'nın batısındaki Aslanhanne'nin bitişiğinde terziler cemaatinin iş yerleri vardı. Gerek Ağakapısı esnafından olması, gerekse terzilerin iş yerinden pek uzak bulunmaması gereken çadır mehterleri teşkilâtının da bu civarda olması kuvvetle muhtemeldir. Sultanahmet'te şimdiki Tapu Dairesi yakınında Mehterhâne-i Âmire Kasrı Hümayunu adlı bir kasrın varlığı bilinmektedir. Bu kasır çadır mehterlerinin kışlası yakınında bulunduğu için bu isimle anılmaktaydı. Bu da çadır mehterleri kışlağının Sultanahmet'te olduğunu kesinleştirmektedir. Mehterhâne Kasrı 1807 yılında çıkan bir yangında kışla ile birlikte yanmış, bu yangında çok sayıda çadır, taht, halı ve murassa' madenî eşya da zayı olmuştur. 1816 tarihli bir masraf belgesinden bu kasrın yeniden inşa edildiği öğrenilmektedir. Yeni kasrın, yapımından yaklaşık on yıl sonra kışla ile birlikte bir defa daha yandığı belgelerde kayıtlı ise de ne derece tahrip olduğu bilinmemektedir.

Başta otağ-ı hümayun olmak üzere bütün saray çadırlarını dikmek, muhafaza etmek, bunları seferlerde ve törenlerde taşımak, kurmak, zaman zaman havalandırmak ve temizlemek, çadırların içindeki mefruşatı dikmek, temizlemek, ayrıca muhtelif saray ve kasırların mefruşatını dikmek ve korumak, çadırların imali için gerekli malzemeyi temin etmek çadır mehterlerinin görevleri arasında bulunuyordu. Bazı durumlarda saray bünyesindeki dikici mehterleri ye-

Kâğıthane deresi kıyısında Çadır Köşkü ve Çağlayan Kasrı'nı gösteren XX. yüzyıl başına ait bir fotoğrafla (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90.489) Çadır Köşkü yıkıntılarını gösteren bir fotoğraf (S. Eyice arşivi)

